EIX 5: DEMOCRÀCIA I LLUITA CONTRA L'AUTORITARISME

Aïllar i combatre el discurs de l'odi per contrarestar l'auge de l'extrema dreta

Eduard Ballesté Isern

Fotografia de Marta Mas Girones

En aquest article hi han contribuït les següents persones: Ahmed Nasser El Alaoui, Marta Batalla, Betzabeth Marín, Gerard Pamplona, Edgar Gómez, David Moliner, Carmen Álvarez Granell, Daniel Baliñas i Juan Pérez.

L'arribada de Donald Trump al govern dels Estats Units el novembre de 2016 va donar visibilitat a un fenomen polític però l'ascens de partits i figures polítiques vinculades a l'extrema dreta populista es venia forjant els últims anys. Anteriorment, el partit Alba Daurada a Grècia, que més tard seria declarat organització criminal gràcies a l'associació popular, s'havia situat el 2015 com a tercera força política. El 2014, el partit nacionalista i xenòfob francès Reagrupament Nacional, liderat per Marine Le Pen, guanyava les eleccions europees i l'any 2017 se situava com a segona força del país en les eleccions estatals. El 2016, les posicions identitàries de dreta populista a favor del Brexit (la sortida del Regne Unit de la Unió Europa) guanyaven el referèndum. Més tard, entre finals del 2018 i inicis del 2019, Jair Bolsonaro, un exmilitar brasiler, arribava al govern del país pel Partit Social Liberal a través d'un discurs ultraidentitari, catòlic i xenòfob. Aquests moviments polítics

de creixement i resignificació del que popularment entenem com a “extrema dreta” representen una amenaça real que afecta tant al sud com al nord global.

En aquest sentit, Catalunya i l’Estat Espanyol no en són una excepció. El creixement exponencial del partit ultradretà i ultranacionalista VOX a partir del 2019 n’és el millor exemple. L’aparició d’aquest “nou” agent polític ha tingut diverses conseqüències. En l’àmbit polític, ha significat una mobilització cap a la dreta de bona part l’espectre, amb partits conservadors que han acceptat i normalitzat certes premisses que implantava aquesta formació. En l’àmbit social, la presència de VOX a les institucions i als mitjans de comunicació ha atorgat una major legitimat entre certes parts de la societat als discursos identitaris, racistes, masclistes i LGTBIQ+fòbics. Aquests discursos s’han materialitzat, entre d’altres, en manifestacions contra l’arribada de menors migrats no acompanyats o contra l’acollida de persones refugiades, en un creixement del discurs identitari nacionalista espanyol i contrari a altres corrents plurinacionals de l’Estat, així com en la construcció de la idea del feminisme com a enemic polític a combatre (per exemple, substituint el concepte socialment acceptat de la ‘violència de gènere’ pel de ‘violència intrafamiliar’), entre d’altres.

Ara bé, tots aquests processos, ja sigui a nivell estatal o internacional, no solament tenen les seves causes i conseqüències en l’àmbit institucional. Aquest ascens del que, de forma general, anomenem extrema dreta significa un canvi en la realitat social i quotidiana de bona part de la societat. Polítiques com la llei del Pin Parental i el conseqüent atac a la llibertat de càtedra en les escoles i instituts, les propostes de derogació de les lleis autonòmiques i estatals de violència de gènere existents o, fins i tot, les propostes de persecució sobre els immigrants sense papers, tenen o poden tenir una afectació directa sobre la vida de moltes persones. Tanmateix, per als sectors més discriminats pot arribar a significar una afectació directa en la quotidianitat a través de múltiples formes de violència física, simbòlica i institucional. Alguns exemples concrets són la presumpta agressió física contra una dona en un míting de VOX al barri del Carmel, sota crits de “puta”, o l’intent de revifar la campanya contra el centre de culte islàmic del carrer Japó (barri de la Prosperitat), mitjançant les xarxes socials de VOX.

Davant l’ofensiva descrita, moviments socials i polítics han teixit nombroses propostes i mobilitzacions per fer front a aquest ascens de l’extrema dreta i organitzar una resposta tant des dels carrers com des de les institucions. Moviments feministes, LGTBIQ+, antiracistes, plataformes veïnals, organitzacions polítiques als barris, col·lectius immigrants, entre molts d’altres, han esdevingut la punta de llança per fer front a l’increment dels discursos i les pràctiques d’odi.

> L’arribada de Donald Trump al govern dels Estats Units el novembre de 2016 va donar visibilitat a un fenomen polític, però l’ascens de partits i figures polítiques vinculades a l’extrema dreta populista es venia forjant en els últims anys

És en aquest marc local, però també global, on se situa tant el projecte Youth Act! com l'eix vinculat a la democràcia i l'antiautoritarisme. Dins aquest eix, tant les dues autores com altres persones vinculades al món acadèmic, a l'activisme o al món associatiu, hem treballat plegades per identificar i reflexionar en torn de problemàtiques, estratègies i accions. Aquest treball conjunt ha estat realitzat a través de diverses dinàmiques de treball comunes, així com diferents sessions participatives i de debat conjunt. El resultat de tots els debats, reflexions, discussions i posades en comú d'aquest eix de treball són la base del present article.

Per fer-ho, hem dividit l'article en 4 parts. Primer, un marc conjunt on es situa el debat i on s'apunten les principals diagnosis. Segon, un espai on es descriuen i s'analitzen les principals problemàtiques que hem detectat vinculades a la temàtica de l'eix. Tercer, el punt on s'exposen les diferents estratègies i accions per fer front a aquestes problemàtiques que s'han discutit i treballat en comú al llarg de les diverses sessions. Quart, i últim, un espai de conclusions on, més enllà de fer el tancament a l'article, també s'apunta a reptes a mitjà i llarg termini.

Un debat pendent: Què és el feixisme? Què és l'autoritarisme?

L'eix "democràcia i lluites contra l'autoritarisme" va conduir a totes les participants al debat per la defensa dels drets i llibertats davant l'ascens de l'extrema dreta. Som conscients de que tant el concepte de democràcia com el d'autoritarisme són molt més amplis i poden anar vinculats a dimensions molt diferents, segons des d'on ho pensem. Parlar de democràcia i antiautoritarisme ens pot dur a qüestionar el funcionament de la democràcia parlamentària i explorar altres formes de participació més horitzontal. Tot i això, possiblement degut al *background* activista de les participants i l'emergència social davant l'ascens de l'extrema dreta, vam decidir acotar el debat al fenomen ja descrit. Aquesta definició i acotació ens ha permès treballar en àmbits més propers i abordables. Tot i això, no volem deixar de mencionar que en les sessions de debat han aparegut qüestions com: la vinculació de la Unió Europea (UE) amb governs autoritaris (per exemple, el pacte migratori entre la UE i Turquia), la vulneració dels drets humans al mar Mediterrani i a les fronteres o la connivència entre el govern i les institucions catalanes amb Israel o Qatar.

Tornant a la qüestió de l'extrema dreta, Carles Viñas, professor d'història contemporània a la Universitat de Barcelona i expert en subcultures urbanes, emfatitza la necessitat de definir conceptes i significats que atorguem a termes com feixisme, extrema dreta o neonazisme, emprats tant en l'àmbit acadèmic com social i polític. Malgrat en determinats moments aquestes etiquetes ens permeten englobar un conjunt de postures polítiques i facilitar una identificació social amb el terme, és necessari tenir present les especificitats de cadascuna de cara a poder identificar-les de forma acurada i teixir estratègies per combatre-les. Per exemple, podem establir paral·lelismes entre VOX i Alba Daurada. Tot i això, ambdues organitzacions presenten diferències en les formes d'actuar, organitzar-se i construir discurs, així com en els seus principis polítics. Comprendre la complexitat del

fenomen i associar-los a termes d'ultradreta (en el cas de VOX) o de neonazisme (en el cas d'Alba Daurada) ens permet construir estratègies i discursos més curosos per fer-los front.

Tot i l'apreciació de les diferències, vam consensuar utilitzar com a terme general "extrema dreta". Vam acordar que aquest concepte "paraigües" ens serveix com a instrument per detectar una problemàtica i un perill local i global que, mitjançant actes, accions i discursos específics, posa en qüestió drets, llibertats i realitat socialment acceptades i aparentment consolidades (com per exemple l'existència del canvi climàtic). Tot i això, volem reiterar que utilitzar un concepte més general en cap cas ha de servir per invisibilitzar la heterogeneïtat interna que acull i fugir de les especificitats de cada fenomen concret. Fer-ho, podria dur-nos a banalitzar el concepte (com, per exemple, englobar sota l'etiqueta "extrema dreta" diferents qüestions polítiques conservadores) i, en conseqüència, que el terme englobi una ampliació definitòria tan gran que finalment no s'identifiqui amb res. També és important remarcar que aquests fenòmens polítics no són plans, sinó que poden mutar i canviar de forma segons el context i les seves pròpies dinàmiques internes.

> Per tal de construir un contra-poder a l'ascens de l'extrema dreta cal unir esforços entre el món acadèmic, els espais militants organitzats i també el conjunt de la societat en general

Més enllà del debat conceptual, les participants vam coincidir en que tots els exemples del creixement de l'extrema dreta, tant a nivell electoral com també públic i social com, per exemple, a través de l'increment d'agressions i manifestacions d'odi, feien necessari trobar formes comunes per fer-li front i construir respostes conjuntes. En el nostre cas, bona part del debat va estar centrat en accions i estratègies per fer front a VOX, com a amenaça més notòria en l'actualitat. VOX és un fenomen polític d'extrema dreta que acull com a paraigües polític grupuscles amb ideals feixistes, com Democracia Nacional o ex membres de Plataforma per Catalunya [1]. Per tal de construir un contra-poder a aquest ascens, les participants veiem necessari unir esforços entre el món acadèmic, els espais militants organitzats i també el conjunt de la societat en general.

El creixement de l'extrema dreta i les principals problemàtiques detectades

A partir de la ponència del professor Carles Viñas, vam reflexionar en torn de l'evolució contemporània de l'extrema dreta i els diferents formats que aquesta pot adoptar. Aquest anàlisi preliminar va facilitar-nos detectar les problemàtiques més rellevants vinculades a l'eix, tant a nivell local com a nivell global. Concretament, vam intentar aproximar-nos al perquè de l'aparició i l'ascens de VOX, les seves conseqüències i, al mateix temps, entendre i delimitar quins arguments o mitjans utilitzen per nodrir-se.

Amb l'objectiu d'analitzar el seu creixement, vam abordar diverses temàtiques: el paper

dels mitjans de comunicació enfront de l'extrema dreta, la vinculació entre extrema dreta i les crisis socials, econòmiques i/o polítiques, les connexions entre els cossos de seguretat i els moviments d'extrema dreta o, a un nivell més ampli, les relacions que la pròpia Unió Europea i els seus estats membres tenen amb altres països de caràcter dictatorial o autoritari. De les idees embrionàries que encarrilaven el treball de l'eix, finalment vam escollir tres problemàtiques principals que es consideraven les més rellevants i que, al nostre parer, necessitaven d'una reflexió i acció més immediata. Aquestes són:

- *Els mitjans de comunicació, els discursos d'odi i el paper de l'extrema dreta*. Actualment, els mitjans de comunicació ocupen un espai central en el debat de com "tractar" l'extrema dreta. Especialment, durant els debats electorals, hem presenciat com VOX ha gaudit d'espais on difondre els seus discursos i propostes polítiques. Aquests espais de comunicació i publicitat han generat diversos debats. En primer lloc, el debat sobre on està el límit de la llibertat d'expressió i fins a quin punt aquesta es pot preservar al donar veu a opcions polítiques que propugnen l'odi i la intolerància. En segon lloc, el debat sobre quina és la millor estratègia a seguir davant aquests discursos: aprofitar la seva presència als mitjans de comunicació per construir contra-narratives o bé visibilitzar la no acceptació de la seva presència a través de l'aïllament (per exemple, deixant de participar als debats on hi hagi algun membre de VOX o fer boicot als mitjans que els ofereixen espais en entrevistes). L'opció majoritària en les sessions estava vinculada en no donar veu a l'extrema dreta en els mitjans de comunicació però sí als moviments, entitats i institucions que estan teixint un contra-argumentari. En altres paraules, parlar-ne sense que "l'extrema dreta parli". Aquesta posició va sostenir-se en les idees de que la llibertat d'expressió no pot anar de la mà dels discursos de l'odi i que en cap cas podem normalitzar la seva presència ens els mitjans de comunicació i les institucions.

- *L'organització social i popular, la lluita contra l'extrema dreta i les estratègies a seguir*. En les organitzacions populars, en els partits polítics i també de forma general en la societat civil és difícil trobar un consens comú per fer front a l'extrema dreta. L'heterogeneïtat de moviments i organitzacions polítiques, les diferents tradicions històriques de cada espai, i les dificultats per generar espais d'unitat d'acció i de trobada, fan que la creació de fronts comuns i amplis contra l'extrema dreta sigui sovint una qüestió relativament utòpica. Tanmateix, existeix un debat en torn si fomentar l'organització i l'acció "antifeixista" als barris i pobles (buscant generar espais plurals d'unitat) o, per contra, apostar per una "no resposta" directa que no els visibilitzi encara més.

- *Desigualtat, segregació social i ascens de l'extrema dreta*. Sovint es relaciona l'ascens de l'extrema dreta amb els territoris més perifèrics o segregats, on les problemàtiques socials i estructurals (com per exemple la pobresa, segregació, marginalitat, atur, entre d'altres) són més notòries. En aquest sentit, ens vam qüestionar si aquesta relació és, efectivament, una realitat social o bé una qüestió sobredimensionada des dels discursos polítics institucionals i els mitjans de comunicació. D'altra banda, també vam arribar a la conclusió que una organització

social forta en el territori, malgrat era un factor important, no era un antídot total contra l'extrema dreta. Un exemple d'això el trobem a França on, malgrat tenir una forta organització sindical amb les armilles grogues, els discursos vinculats al racisme i al lepenisme segueixen presents i creixen. Aquest debat va conduir-nos a estudiar el fenomen de forma situada, les seves implicacions i les possibles solucions i respostes que en poden sortir dels mateixos barris o territoris.

Estratègies, accions i respostes

Davant les tres problemàtiques destacades en l'apartat anterior, a continuació plantegem un recull de possibles solucions i accions per fer-hi front. Aquestes propostes sorgeixen de dues sessions de debat col·lectiu, a més d'un treball previ d'ambdues autores.

En l'àmbit de l'aparició i ressò de l'extrema dreta en els mitjans de comunicació, ens plantegem la necessitat de construir un observatori civil que tingui com a objectiu supervisar i establir un codi ètic per als mitjans de comunicació, a més d'alertar de discursos d'odi o notícies falses, i iniciar campanyes de sensibilització, formació o mobilització. Som conscients de la magnitud d'aquesta proposta i és per això que l'hem subdividit en accions més assumibles, claus en l'assumpció de l'objectiu. En primer lloc, ens plantegem la convocatòria d'un fòrum on participin organitzacions i associacions civils, polítiques i socials, a més de col·lectius professionals i experts vinculats als drets humans, al dret i als mitjans de comunicació. Aquesta trobada tindria l'objectiu de generar un embrió per constituir un observatori, a més de començar a teixir un "codi ètic" vinculat a espais publicitaris, discursos públics, anuncis televisius, entre d'altres, que pogués ser proposat a entitats i institucions públiques i privades. En segon lloc, proposem establir lligams, aliances i pactes amb mitjans i xarxes socials locals, fer-ne ressò i mostrar-los com a exemple per aconseguir establir un diàleg inicial amb mitjans de comunicació i institucions més globals. En aquest procés inicial, el moviment juvenil podria tenir un paper protagonista en la construcció i constitució de l'observatori.

En relació a la segona problemàtica, vam vincular-la amb cercar un consens de mínims per construir un front comú ampli i unitari contra l'extrema dreta, contra els seus discursos i les seves pràctiques. També vam establir que aquest consens havia de recollir principis de l'antiracisme, el feminisme i el moviment LGBTIQ+, entre d'altres. Ens proposem un procés amb terminis i escales diferents i evolutives, però amb una clara vocació de fer front de forma activa, però diversa, a l'extrema dreta. D'una banda, a nivell de districtes i/o barris (buscant la delimitació geogràfica més propera), proposem la constitució d'espais de trobada entre diferents agents, associacions de veïnes, espais polítics, lluites i plataformes socials, sindicats, representants institucionals, col·lectius, etc. Aquest espai suggerim que tingui com a finalitat identificar focus, problemàtiques o grups locals vinculats a l'extrema dreta per tal de poder-ho treballar.

D'altra banda, ens proposem diversos objectius: 1) a curt termini, identificar les problemàtiques vinculades a l'extrema dreta i la creació de comissions de treball que

fomentin la lluita per fer-hi front; 2) a mig termini, exercir d'agents actius de pressió política per canviar o eliminar legislacions locals que puguin atemptar contra els drets humans o fomentar les postures d'odi (exercir com a "lobby" de pressió social); 3) a llarg termini, més enllà de poder tenir una influència política a escales superiors (municipals, comarcals, regionals o estatals), també plantejar lluites i campanyes de llarga durada per fer front a la presència de polítiques o grups d'extrema dreta als districtes o barris. En definitiva, segons la nostra proposta, aquests espais tindran com a finalitat apostar per una lluita unitària i de consens, al mateix temps que generar dinàmiques de resposta a l'extrema dreta que, des de l'àmbit local i pròxim, puguin acollir nivells més globals i transversals.

En relació a la tercera problemàtica, d'entrada posem en dubte que sigui als barris més segregats on l'extrema dreta té un creixement més important. Des d'aquest punt de partida, trobem que als barris amb unes desigualtats socials més pronunciades (resultat de les successives crisis inherents al propi capitalisme neoliberal) és necessari apostar per la construcció d'espais comuns per millorar-hi les condicions de vida. Encara que les principals solucions a problemàtiques com la falta d'habitatges, l'atur o la pobresa estructural (entre moltes altres) han de tenir un caràcter clarament estructural i sorgir des de l'administració pública, és igualment necessari fomentar la creació de xarxes i espais de suport mutu, de lluita compartida i de mobilització social.

> L'ascens de l'extrema dreta i totes les conseqüències socials i polítiques que se'n deriven no solament ens alerten d'una problemàtica quotidiana real, sinó que també visibilitzen un desgast del concepte democràcia, principalment del que entenem com a democràcia liberal

Així doncs, tant les institucions com altres agents socials o del tercer sector han de potenciar el teixit veïnal i associatiu per vincular-lo de forma directa a les principals problemàtiques dels barris. Les institucions han de tenir un paper de facilitadores en aquesta potenciació, principalment a través de cedir espais de trobada, compartir recursos i ajudar en l'organització, entre d'altres. Igualment, aquesta construcció de xarxes veïnals i de suport a lluites i problemàtiques compartides tindran com a punt de partida els moviments socials i associatius ja presents, que serviran com a palanca d'impuls i com a espais ja existents des d'on començar a caminar. Com a treball a mig i llarg termini, aquests espais veïnals també han de ser espais concrets des d'on articular una lluita contra l'extrema dreta i els seus discursos d'odi en cada àmbit. És a dir, creiem que una de les formes més eficaces per combatre l'extrema dreta als barris ha d'anar acompanyada també de l'articulació de moviments socials i associatius que lluitin per millorar les condicions de vida dels barris. Tanmateix, això per si sol no és garantia de res, sinó que s'ha d'acompanyar de lluites i estratègies per fer front directament a l'extrema dreta. Per tant, tot això, conjugat amb l'anterior punt, és el que pot permetre fer front a l'ascens de

l'extrema dreta des de diferents espais.

Conclusions

L'ascens de l'extrema dreta i totes les conseqüències socials i polítiques que se'n deriven no solament ens alerten d'una problemàtica quotidiana real, sinó que també visibilitzen un desgast del concepte democràcia, principalment del que entenem com a democràcia liberal. Com expliquen Santos i Mendes [2], hi ha processos que es venen donant de forma continuada les darreres dècades que han anat buidant la definició del que és la democràcia —liberal—. La generalització de crisis econòmiques gairebé permanents, les polítiques d'ajustament i d'austeritat com a recepta única, l'increment de la corrupció política, la liberalització sense límits del comerç global, l'erosió dels drets socials arreu, el monopoli corporatiu dels grans mitjans de comunicació, entre d'altres, sumat a un ascens de l'extrema dreta a diferents contextos i escales són exemples d'aquests processos que no solament buiden de contingut la definició de democràcia, sinó que en poden ser contraris.

En un espai diametralment oposat a tots aquests processos trobem que, de forma global, apareixen moviments socials i lluites compartides que, més enllà de fer front a aquestes situacions i donar-hi una resposta, busquen redefinir i ampliar la concepció de "democràcia" [3]. Si bé els fenòmens polítics de l'extrema dreta tenen especificitats i són polièdrics, és a dir, amb cares institucionals, parlamentàries, sindicals i socials, els moviments pels drets i llibertats també. L'antifeixisme i la defensa més utòpica del terme democràcia s'està gestant des d'àmbits educatius [4], des de l'àmbit judicial (per exemple, la Unitat d'Advocades contra Alba Daurada), des de l'àmbit dels serveis públics (per exemple, amb la introducció de l'antiracisme en assemblees sindicals de treballadores d'hospitals d'Atenes) i, sobretot, des dels teixits veïnals i socials (per exemple, amb la lluita a Nou Barris contra la campanya "Mesquita No" o el cicle veïnal "Reivindica't" del barri Besòs i Maresme). Creiem que l'antifeixisme no ha de ser un barret més, sinó que ha de ser un principi a aplicar en tots els nostres espais: d'oci, d'estudi, professionals i també aquells més personals.

Si bé l'article i els debats de l'eix s'han centrat en entendre el perquè de l'ascens de l'extrema dreta i buscar formes de fer-hi front, ho hem fet partint de la base que les problemàtiques socials i polítiques tenen una dimensió relacional. Així, la lluita contra l'ascens de l'extrema dreta és, en definitiva, una lluita per la democràcia i per millorar-ne les concepcions que en tenim a l'actualitat. És també per aquest motiu que, a tall de conclusió, apostem per fer de l'antifeixisme i de la defensa dels drets i llibertats un principi transversal a les nostres vides, per tal que, en definitiva, l'antifeixisme sigui una cosa de totes.

REFERÈNCIES

1 — Lagunas, J., (2021) El pedigrí ultra de les llistes de Vox a Catalunya. *El Temps*. Disponible en línia.

2 — Santos, B. S. i J.M. Mendes (eds.) (2017). *Demodiversidad. Imaginar nuevas posibilidades democráticas*. Ciudad de México: Akal.

3 — Veure:

• Fontana, J. (2013). *El futuro es un país extraño. Una reflexión sobre la crisis social de comienzos del siglo XXI*. Barcelona: Pasado y Presente.

• Butler, J. (2015). *Cuerpos aliados y lucha política. Hacia una teoría performativa de la asamblea*. Barcelona: Paidós Básica.

4 — Veure:

• Hermans, H. J. M. i Bartels, R. (2021). *Citizenship Education and the Personalization of Democracy*. Londres: Routledge.

• Iglesias Vidal, E., González-Patiño, J., Lalueza, J. L., & Esteban-Guitart, M. (2020). Manifiesto en Tiempos de Pandemia: Por una Educación Crítica, Intergeneracional, Sostenible y Comunitaria. *Revista Internacional De Educación Para La Justicia Social*, 9(3), 181–198.

Eduard Ballesté Isern

Eduard Ballesté Isern és Doctor en Antropologia Social per la Universitat de Lleida. Ha treballat en qüestions relacionades amb moviments socials, participació política, migracions, joventut, processos de marginalitat i segregació o grups de joves de carrer, entre d'altres temàtiques. És membre del Grup de Recerca en Joventut, Societat i Comunicació i integrant del Col·lectiu Enklaustre.